

מופת לערכים סוציאלי-דמוקרטיים במזרח התיכון

רחל רוזנסקי

Adam M. Howard, *Sewing the Fabric of Statehood: Garment Unions, American Labor, and the Establishment of the State of Israel*, Urbana, Chicago and Springfield: University of Illinois Press, 2017, 148 pp

ימיהם של הקשרים בין ארץ ישראל העובדת ובין ארגוני פועלים יהודים בארצות הברית הם כימיה של תנועת הפועלים היהודית בארץ ישראל. מאז ימי העלייה השנייה חתרו ארגוני פועלים, ובעיקר תנועת פועלי ציון, לפיתוח הקשרים הטרונס-לאומיים שלהם, כמו גם לשיתוף פעולה עם תנועות פועלים יהודיות בארצות אחרות, גם כאלה שלא תמכו ברעיון הציוני. מאז שלהי מלחמת העולם הראשונה, וביתר שאת מאז שובם לארץ ישראל של בן-גוריון ובן-צבי משהותם בת שלוש השנים בארצות הברית, נעשו המאמצים לשיתוף פעולה בין פועלי ארץ ישראל לארגוני הפועלים בארצות הברית – יהודים ולא-יהודים – אינטנסיביים יותר. אולם קשרים של ממש החלו נרקמים רק לאחר הקמת ההסתדרות.

כבר בוועידת היסוד של ההסתדרות, בדצמבר 1920, צוין הצורך ביצירת קשר פעיל בין הארגון שזה עתה קם ובין 'הסתדרויות עבריות ולא עבריות' בחוץ לארץ.¹ חודש מאוחר יותר ציין יצחק בן-צבי בשיבת מפלגת אחדות העבודה כי '50' למאה מכל יהודי אמריקה מסודרים ביוניונים. הפעולה האקטיבית [של ההסתדרות בקרב הארגונים הללו] מאפשרת את הצלחתנו'.²

1 צבי אבן-ישושן, תולדות תנועת הפועלים בארץ-ישראל, תל אביב 1969, עמ' 23.

2 ישיבת הוועד הפועל של אחדות העבודה, 16.2.1921, בתוך: חיים גולן, משלחת פועלי ציון לארץ ישראל, אפעל 1989, עמ' 39.

הקשרים בין היישוב ובין ארגוני הפועלים בארצות הברית, וליתר דיוק בין תנועת העבודה הארץ-ישראלית ובין האיגודים המקצועיים בארצות הברית, נבחנו עד כה בעיקר מנקודת מבטם של פועלי ארץ ישראל ושל פועלי ציון בארצות הברית. המחקרים שעסקו בסוגיה זו הדגישו בעיקר את חלקם המכריע של האחרונים ביצירת הקשרים הללו ובמפעלים שנבעו מהם.³

ספרו של אדם הווארד מציג מבט אחר על מערכת הקשרים בין היישוב ובין תנועת הפועלים בארצות הברית, ובעיקר על תרומתם של ארגוני פועלים בארצות הברית לתנועת העבודה הארץ-ישראלית וליישוב בכלל, והוא עוסק בהם מזווית ראייה שונה לחלוטין מזו של המחקרים שפורסמו עד כה.

זהו ספר קצר (140 עמ') המתמקד בצד האמריקני, באינטרסים שלו ובמניעים הפוליטיים, האידיאולוגיים והאמוציונליים שהניעו אותו לפעול. ארץ ישראל, מוסדותיה וארגוניה, כמו גם ארגוני הפועלים היהודים הציונים באמריקה, ממלאים כאן תפקיד משני בלבד. גיבוריו של הספר הם האיגודים המקצועיים באמריקה, בעיקר של יצרני המלכודים, ופדרציה העבודה האמריקנית (AFL, The American Federation of Labor). אכן, נוכחות של היהודים הייתה ניכרת בקרב חברי הארגונים הללו ובעיקר בקרב מנהיגיהם, אך אלה לא היו ארגונים יהודיים. הספר דן בהם בקונטקסט הפוליטי, החברתי והתרבותי הרחב של המציאות האמריקנית, ומביא בחשבון מגוון עשיר של שיקולים שהניעו את פעולותיהם. נקודת המוצא של הספר היא שיש לראות את האיגודים המקצועיים בארצות הברית בראש ובראשונה כארגונים חוץ-משלתיים (NGO, Non-Governmental Organizations) רבי כוח, שהיו בעלי יכולת להשפיע לא רק על התהליך האלקטורלי בארצות הברית אלא גם על מדיניות החוץ שלה. את כוחם זה, טוען המחבר, ניצלו האיגודים המקצועיים כדי לתמוך במאבקו של היישוב על הקמת המדינה היהודית. דרך הפעולה שלהם כללה שני אפיקים: האחד היה הושטת עזרה חומרית להסתדרות, והשני – שימוש בהשפעה פוליטית בארצות הברית ומחוצה לה כדי לשכנע פקידי ממשל בארצות הברית ובארצות אחרות לתמוך באינטרס הציוני בארץ ישראל. מאמץ שני זה, כך נטען בספר, לא נשא פירות רבים עד ערב הקמתה של מדינת ישראל.

הספר מציג את הפעולות הללו תוך כדי ניתוח המניעים שהביאו את מנהיגי תנועת הפועלים להתייצב לצד היישוב ולתמוך בהתפתחותו. מקצתם, הוא טוען, היו בעלי אופי פוליטי ונועדו לחזק את מעמדם של האיגודים ושל ראשיהם בזירה הציבורית בארצות הברית. אחרים נשאו אופי רעיוני ונבעו מקרבה לרעיונות הסוציאליסטיים והקאופרטיביים שהתפתחו ביישוב, מסולידריות מעמדית, ובמידה רבה מהמחשבה שמדינה יהודית תוכל להיות 'מופת לערכים סוציאלי-דמוקרטיים במזרח התיכון' (עמ' 5).

3 ראו למשל, יעקב גולדשטיין, ההסתדרות ופועלי ארצות הברית, תל-אביב, 1984; רחל רוזנסקי, זהויות נפגשות: פועלי-ציון בארצות הברית 1905-1931, שדה בוקר 2004.

הספר מדגים היטב את המניעים מהסוג הראשון בהקשר של היחס החיובי של פדרציית העבודה האמריקנית להצהרת בלפור. סמואל גומפרס (Gompers), נשיאה (היהודי) של הפדרציה, טוען הווארד, הבין היטב שניהול מערכת קשרים של תן וקח עם הנשיא וילסון תוכל להניב פירות עבור הפדרציה ולחזק את מעמדה הציבורי. הימים היו עדיין ימי מלחמה, ונשיא ארצות הברית ראה חשיבות עליונה בשמירה על תעשייה מתפקדת ללא שביתות או הפרעות אחרות. הנשיא היה מעוניין גם למתן את ההתנגדות למלחמה בקרב איגודי פועלים, כמו גם בקרב ארגונים סוציאליסטים יהודים. גומפרס יכול היה להעניק לוויילסון את השקט התעשייתי שהוא נזקק לו, ובה בעת למתן את ההתנגדות למלחמה בקרב ארגונים יהודיים. בתמורה העניק וילסון לפדרציה כוח רב ועוצמה חסרת תקדים.

בספטמבר 1917, חודשיים לפני הצהרת בלפור, קיבלה הפדרציה החלטה שצידדה בתמיכתו של הנשיא בהצהרת בלפור בנימוק שרק מדינה סוברנית תבטיח שהיהודים יחדלו להיות מיעוט נרדף. החלטה זו הייתה מנוגדת למדיניות של הפדרציה שתמכה בדרך כלל במאבק למען השגת זכויות למיעוטים בארצות מושבם של אותם מיעוטים, ולא באמצעות הגירה לארץ אחרת. אבל, מציין הווארד, התמיכה בהצהרת בלפור הייתה בעלת חשיבות סמלית בלבד ולא נשאה כל תוצאה של ממש. התמיכה החשובה והקשר הממשי של ארגוני הפועלים עם היישוב נעשה באמצעות הקשר עם ההסתדרות, וכך מתמקד הספר.

כאמור, יצירת קשר עם הפועלים המאורגנים בארצות הברית נתפסה על ידי ראשי ההסתדרות כבעלת חשיבות ראשונה במעלה, וכבר בקיץ 1921 באה לארצות הברית משלחת מטעם ההסתדרות במטרה לגייס כספים שישמשו להקמת בנק. הסיבה לפנייה הישירה של ראשי ההסתדרות אל האיגודים המקצועיים בארצות הברית (ולא באמצעות מפלגת פועלי ציון בארצות הברית) נבעה, כמובן, מהתקווה שקשר ישיר כזה יניב הישגים טובים יותר. צידו השני של המטבע – הסיבות שגרמו לאיגודים המקצועיים להתייזב לצד המפעל הציוני בארץ ישראל – שייכות לסוג השני של המניעים שהספר מביא, והן קשורות כולן להסתדרות ולאופיה, כפי האיגודים המקצועיים ראו אותו.

הווארד טוען שהקמת ההסתדרות על ההיקף הרחב של פעולותיה ומפעליה הרבים, היא זו שאפשרה לאיגודים המקצועיים להתקרב למפעל הציוני. מבחינה אידיאולוגית היה מדובר בתמיכה בארגון פועלים עמית ולא בתמיכה ישירה ברעיון הציוני. הוא אף טוען כי יהודים תומכי הרעיון הסוציאליסטי שלא הזדהו עם הציונות, 'בונדיסטים' וסוציאליסטים כלליים' בלשונו (עמ' 15), שהיו מודאגים הן מרדיפות היהודים בארצות מזרח אירופה, והן מתהליך הגבלת ההגירה לארצות הברית שהתרחש באותה עת, היו מוכנים לתמוך ברעיון של ארץ ישראל כארץ מקלט ליהודים נרדפים.

למרות זאת – וזה לב הטיעון של הספר – המשמעות המעשית של תמיכתם של האיגודים המקצועיים בהסתדרות הייתה תמיכה בפרויקט של בניין אומה, גם אם אותם חברי איגודים לא היו ערים לכך בשעת מעשה. ההסתדרות, שאימצה את הסוציאליזם הקונסטרקטיבי ולא את הסוציאליזם המהפכני שתמך במלחמת מעמדות, הייתה, כמובן,

הרבה יותר מאיגוד מקצועי. ההיקף הרחב של פעולות ההסתדרות בתחומי התעשייה, הבניין, הסיוע להתיישבות ומעל לכול שירותי קופת חולים, נראו לאנשי האיגודים המקצועיים מרתקים והציתו את דמיונם.

פריצת הדרך המשמעותית ביחסים בין ההסתדרות לאיגודים המקצועיים חלה בפברואר 1924, עם פתיחת 'מגבית האיגודים המקצועיים למען ההסתדרות'. המגבית הזאת, שבן-גוריון הגדיר כ'המעשה הכי גדול בכל התנועה הציונית בשנים האחרונות',⁴ לא זו בלבד שחזרה על עצמה בשנים הבאות, אלא גם עיצבה את אופי תרומתם של האיגודים המקצועיים בארצות הברית ליישוב כתמיכה כספית במפעליה של ההסתדרות, ובעיקר שחקה את ההתנגדות למפעל הציוני בארץ ישראל בקרב האיגודים המקצועיים החזקים בארצות הברית: 'האיגוד הבינלאומי של יצרני בגדי הנשים' (ILGWU, International Ladies' Garment Workers' Union) ו'האיגוד המאוחד של פועלי המלבושים של אמריקה' ('אמלגמיטד', – AWCA – (Amalgamated: Clothing Workers of America).

בשל היריעה הקצרה של הספר שלפנינו, ובעיקר משום זווית הדיון המצומצמת שלו, המאמצים העצומים שעשו אנשי ארץ ישראל ובעיקר אנשי פועלי ציון בארצות הברית לקראת המגבית הזאת, כמעט ואינם נזכרים. הדגש בדיון הוא על תפקידו של מקס פיין (Pine), מזכיר האיגודים המקצועיים היהודים (United Hebrew Trades) ביצירת המגבית ובשינוי היחס השלילי לציונות בקרב אנשי האיגודים המקצועיים.

אף שהמחבר משכיל לשרטט באופן ראוי לציון את מפת הארגונים היהודים הסוציאליסטים בארצות הברית, ואפילו את מפת הזרמים הפועליים השונים בארץ ישראל, הוא מתפתה לעיתים להכללות כאשר מדובר במתח בין ציונים ללא-ציונים בארצות הברית. בבקשו להסביר כיצד פיין, שהיה קרוב בהשקפותיו לבונד, יישב את הסתירה בין השקפתו זו ובין תמיכתו במפעלי ההסתדרות בארץ ישראל, הוא שב להסברים הכלליים על כך שאנשי הבונד נחלצו לעזרת פועלים יהודים בכל מקום, וארץ ישראל לא הייתה שונה.

כדאי אולי להזכיר בהקשר זה שפיין ואנשי איגודים מקצועיים אחרים מילאו תפקיד מרכזי ב־People's Relief Committee שקם ב־1915 כדי לסייע ליהודים בעיקר במזרח אירופה, שהיו שרויים במצוקה עקב מצב המלחמה באירופה. הארגון לא רק שיתף פעולה עם ארגונים ציוניים פרולטרניים, אלא אף התמזג עם ארגונים נוספים, מקצתם בעלי השקפה ציונית ומקצתם ללא כל זיקה פועלית, שהקימו בסופו של דבר את ארגון הג'וינט (JDC, American Jewish Joint Distribution Committee). שיתוף הפעולה בין גופים בעלי אידיאולוגיות שונות למטרות משותפות לא היה חדש אפוא לפיין והמאמץ בעניין ההסתדרות היה מאמץ פוליטי מעשי ולא דווקא אידיאולוגי.

מכאן מצייר הספר תמונה מרתקת של התגייסותם של האיגודים המקצועיים באמריקה למען מפעלי ההסתדרות בארץ ישראל, בעיקר בתחום הפיננסי.

4 מכתב בן-גוריון לברוך צוקרמן, 26.7.1923, בתוך: דוד בן-גוריון, אגרות, ב, תל אביב 1971, עמ' 142.

השפל הכלכלי הגדול שהחל ב־1929 הביא לירידה ביכולת גיוס הכספים של האיגודים המקצועיים ולא ניתן היה לשוב ולחזור על הישגיה של מגבית ההסתדרות מן השנים הקודמות. עתה נדרשה חשיבה יצירתית כדי למצוא דרכים חדשות לגיוס כספים, ואלה לא יכלו להיעשות על ידי האיגודים המקצועיים לבדם. הווארד משרטט היטב את הקשרים בין ארגוני הפועלים היהודים השונים – ציונים ולא־ציונים – ובין האיגודים המקצועיים. הוא מסביר את ההתגייסות הכוללת למען המטרה הציונית בעיקר בהתרשמותם הרבה של הלא־ציונים מהמיזמים הקואופרטיביים של ההסתדרות שנתפסו כהישג חברתי בפני עצמו. לאורך כל שנות השלושים, ובעיקר לאחר עליית הנאצים לשלטון, הגבירו האיגודים המקצועיים בארצות הברית את מאמצייהם לתמוך ביישוב באמצעות ההסתדרות. לאחר פרוץ 'המרד הערבי הגדול' הגיעה בינואר 1937 משלחת של האיגודים המקצועיים לביקור בארץ ישראל. אף שבקרב אנשי האיגודים המקצועיים נשמעו ביקורות על מדיניות ה'עבודה העברית' שננקטה ביישוב, והיו ביניהם אף מי שראו את המפעל הציוני כקולוניאלי, התרשמה המשלחת עמוקות מהישגיה של ההסתדרות בארץ ישראל והחליטה לפעול לגיוס כספים להקמת יישובים נוספים בארץ ישראל. אחדים מחברי המשלחת אף המשיכו בדרכם לפריז, שם נפגשו עם ראש הממשלה הצרפתי, ליאון בלום, ורתמו אותו לתמיכה בהסתדרות ובארץ ישראל. בהמשך לכך נעשתה בארצות הברית פעילות רחבה לגיוס כספים למען ההסתדרות ערב מלחמת העולם השנייה.

במהלך המלחמה התמודדה ההסתדרות עם קשיים כספיים משמעותיים. הספר מציין כי הידיעה שהמשבר הכספי פגע בקופת חולים, לצד העובדה שחברי הסתדרות התנדבו לשרת בצבא הבריטי, במצרים ובלוב, ושההסתדרות פרסמה שבועון בערבית כדי להסביר את 'נקודת המבט היהודית לאוכלוסייה של הארצות הללו' (עמ' 41), העלו את חשיבותה של ארץ ישראל בסדר היום של האיגודים המקצועיים. הם הרחיבו את פעילותם למאבק פוליטי נגד השלכותיו של 'הספר הלבן' על היישוב.

התרחבות הפעילות הפוליטית של ההנהגה הציונית בארצות הברית במהלך שנות המלחמה, שיתוף הפעולה בין ארגונים יהודיים שונים בעלי השקפות פוליטיות וחברתיות מגוונות, ומעל לכול הידיעות על שואת יהודי אירופה, הביאו ארגונים ואישים יהודים באמריקה – בעיקר כאלה שלא נטו אחר הציונות – לתמוך ברעיון הציוני. בקרב האיגודים המקצועיים בלט הדבר במיוחד הן בפעילות מוגברת של גיוס כספים, מעבר למגבית ההסתדרות, הן בלחצים על בכירים בממשל האמריקני, ובמיוחד בקרב השלטונות הבריטיים, כדי לאפשר כניסת יהודים לארץ ישראל. אחד השיאים של התקרבות זו הייתה הודעת תמיכה ברעיון הבית הלאומי – ראשונה מסוגה בהיסטוריה של האיגודים המקצועיים – שפרסם סידני הילמן (Hillman), נשיא AWCA ('אמלגמיטד') במארס 1944.

התקרבות של האיגודים המקצועיים ובעיקר של ועד הפועלים היהודי (Jewish Labor Committee) אל העניין הציוני התבטאה גם בלובי פוליטי שהארגונים הללו הפעילו בארצות הברית. הווארד רואה בכך עניין מרכזי. את החלטתו של הנשיא טרומן להודיע

על הכרתו במדינת ישראל 11 דקות לאחר שבן-גוריון הכריז על הקמתה, הוא מייחס ללובי חזק שהפעילו ראשי איגודים מקצועיים בניו יורק, כמו גם לכוחם וליכולתם להשפיע על תוצאות הבחירות במדינה זו.

הפרק האחרון של הספר משלים את הטיעון על כוחם הרב של האיגודים המקצועיים כארגונים חוץ-ממשלתיים חזקים. הוא מתאר בקצרה את שיתוף הפעולה בין האיגודים המקצועיים בארצות הברית והסתדרות בכמה מיזמים, בעיקר בתחום הבנייה בשנות המדינה הראשונות.

הספר – כפי שמציין המחבר בפתחה ובאפילוג – נועד להיות מקרה בוחן המברר כיצד ארגון חוץ-ממשלתי אמריקני חזק הצליח למלא תפקיד מוביל בתהליך בניין אומה מחוץ לארצות הברית. זהו גם מחקר היסטורי מבוסס, הניצב על מסד רחב ביותר של מקורות ראשוניים ומגולל את סיפור התפתחות הקשרים של האיגודים המקצועיים בארצות הברית עם ההסתדרות מראשיתם ועד סוף העשור הראשון של המדינה. ככזה מאיר הספר היבטים חשובים ביחסי היישוב והמדינה עם יהודי ארצות הברית, תורם להבנתנו את הדינמיקה של הקשרים בין היישוב לתנועת הפועלים בארצות הברית ומנהיגיה, ומרחיב את תמונת התרומה של תנועת הפועלים בארצות הברית ומנהיגיה, היהודים בעיקר, להתפתחות היישוב ולהקמת המדינה.